

A könyv az információs társadalomban

Eiler Emil

Mottók: „Aki nem olvas, buta marad!”

(Idézet a német ZDF televíziótól)

Ha végképp megutáltad az elfuserált civilizációt és lakatlan szigetre vágynál, feltétlenül vigyél magaddal könyvolvasó gépet! De előbb tisztázd, hogy van-e ott hozzá villanyáram, internet, és hogy tudod-e majd utántölteni a mobilodat...

A könyv szellemi, irodalmi alkotás, kulturális örökség és kommunikáció eszköz. Ajándéktárgy, gyűjthető, kölcsönadható, eltulajdonítható. Gazdasági, kereskedelmi, profitszerzési és versenytényező. Kiadói, nyomdaipari, digitális-technológiai, kötetési, logisztikai, szállítási, tárolási és könyvtárkezelési feladat. Szerzői jogi, jogdíjfizetsi, digitális jogkezelési és internetjogi szörnyűség. Valós és virtuális gondok forrása. Oktatási, nevelési, szakképzési, szórakoztatási eszköz és szabványosítási téma. Szóval: MINDEN! Ja, és nehezen megfizethető, ritkán használt porfogó a polcon! Szerencsére az elektronikus könyvvel már nincs ilyen probléma...

A JELEN ÉS JÖVŐKÉPEK

A Gutenberg-korszak vége?

Az írás- és olvasáskultúra gyorsuló visszaszorulásának és a vizuális-virtuális kultúra látványos előretörésének korát éljük. A könyvvel foglalkozó lapszámunkban nem kerülhetjük meg azokat az aggályokat és baljós jeleket, amelyeket a kanadai irodalomtörténész, McLuchan Marschall *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte* című, nálunk is megjelent, hatalmas vihart kavart művében foglalt össze. A szerző, az elektronikus média és informatika hihetetlen mértékű terjedése láttán, régen megjósolta az általa széteső, egyre távolodó csillagrendszerhez hasonlított *Gutenberg-galaxis* végét. Előrevetítette az írásbeli, nyomtatott kultúra, az íráson alapuló gondolkodás háttérbe szoru-

lását, amelyet egy képi kultúra, az információ megjelenítésének szinte kizárólagosan képekben, szimbólumokban, ikonszerű kódokban történő gondolkodáskorszaka vált fel a vizuális társadalmakban. Az új technika – szerinte – minden mondanivalót készen, képileg sűrítve tálal, ezért feleslegessé teszi a saját képzelőerőnk használatát. Megkérdőjelezi az emberi létezés korábbi, írásos formájának létjogosultságát, megváltoztatva az írásbeliség által képviselt és közvetített szociális, viselkedési, gondolkodási és társadalmi érintkezési formákat és rendszereket.

Szerencsére a *McLuchan*-i víziók – eddig – csak részben valósultak meg. Öt és negyedszázaddal a könyv megjelenése után tapasztalhatjuk a kedvezőtlen jeleket: az olvasás iránti igény drasztikus visszaesését, a könyv példányszámcsökkenését, az audiovizuális és multimédia-technika megállíthatatlan térhódítását. A hagyományos könyvek – szinte észrevétlenül – kiszorulnak az oktatásból is, hogy átadják a helyüket az interaktív vizuális megoldásoknak. (Példa a kötelező olvasmányok megfilmesítése, hanghordozóra rögzítése és az interaktív tankönyv.)

A Kulturális Minisztérium híryanaga szerint, harmincegy országban a kétszázhatvanöt-ezer tizenöt éves tanuló körében végzett felmérés bizonyítja, hogy „csak a tanulók fele képes a mindennapi élethez szükséges közepes olvasásértésre. A diákok alig értik, amit olvasnak.” Az MTI beszámolóját idéző *Educatio Press* szerint: „Magyarországon megnőtt azoknak az aránya, akik semmit, vagy csak napilapot olvasnak. A felnőtteknek csupán a fele olvasott el egy év alatt legalább egy könyvet.” Szomorú adatok! Árnyaltabban célzott felmérések tanúsága szerint *több, de rövidebb* szöveget olvasunk! (Gondoljunk csak az internetezésre, a böngészőkkel összeszedett információkra.)

A hallatlanul gyors fejlődésnek azonban nemcsak árnyoldalai vannak. Az információk tárolásának, rendszerezésének, rendkívül gyors továbbításának a technikája *az írásbeliség újraértelmezését, annak új formáit, új eszközeit, módszereit, tech-*

nológiáit és termékeit hozza létre. Bárki számára gyorsan hozzáférhetővé teszi az emberiség által korábban felhalmozott írásos kulturális örökséget és az új ismereteket.

Ennek veszélyeivel is szembeülni kényszerülünk: a profitéhes, a mindenkit fogyasztóvá gyűrő gátlástalan reklámerősokkal és a nyomdatermékek árának növekedésével. A „Gondolkodom, tehát vagyok” helyett a „Fogyasztok, kommunikálok, tehát vagyok” alapelv látszik érvényesülni!

Nagy a globális zavar: gondok adódnak a *könyv*, *kiemelten az elektronikus könyv fogalmának* mai, digitális korszakbeli meghatározásával. A nyomtatott papírkönyv jövőjének meghatározására irányuló próbálkozások is sikertelenek.

◆ A pesszimista felfogás szerint: „*A technika megállíthatatlan fejlődése feleslegessé teszi majd a könyvet, legalábbis a jelenlegi formájában.*” Elgondolkodtató, hogy a Gutenberg-galaxist követő, már vitathatatlanul létező *G2 Galaxis* irodalmában a klasszikus értelemben vett könyvvel nem találkozunk!

◆ Az optimista jövőkép szerint a digitális-virtuális világot, újszerű eszközrendszerével együtt, nem kárhözódnak, hanem okosan működtethető lehetőségként kell felfogni, és alkalmazni a mindennapjainkban, mert: „*A kulturális értékek modern elektronikus információhordozókra vitele, azaz a digitalizálás olyan parancs, olyan szükségyszerűség, amelyet az emberi társadalom fejlődése diktál, és az nem a Gutenberg-galaxis korszakának a leváltására szolgál. A digitális kultúra megvalósítói a Gutenberg-galaxis eredményeit nem fogják a kultúrtörténet szemétdombjára vetni, hanem épp ellenkezőleg, a két rendszer egymásba fonódva, egymás hatásfokát kölcsönösen növelve képezi a modern elektronikus írásbeliség új eszközrendszerét.*”

Cikkünkben – a fentiekén kívül – az Európai Unió tagállamai könyvpiacainak adatai alapján, áttekintjük a jelen meghatározó műszaki, technológiai és társadalmi folyamatait, az új irányzatokat, termékeket és az internet segítségével elérhető fontosabb könyvpiaci hírforrásokat.

[Olvasnivalók: McLuhan Marshall: *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötté.* (Bp. Trezor Kiadó 2001., p 331); Gervai Anita: *Mi történik a Gutenberg-galaxis után?* (www.palya.hu/dolgozat/dolgozat.cfm?id=36); *A Gutenberg-galaxis első lapjaitól az internet koráig* (www.due.hu/popup_print.php?article=0000391);

Harc a könyv jövőjének meghatározásáért a digitális világban (LYNCH C.: *The Battle to define the Future of the Book in the Digital World* (http://firstmondey.org/issues/issue6_lynych/index.html)); Robison esete a számítógéppel, avagy multimédia és olvasás, továbbá írás tegnap és holnap: (Tószegi Zsuzsanna, www.iqdepo.hu/dimenzio/11/11-05-10.html); A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise: az elektronikus-virtuális könyvtár (Dr. Sebestyén György egyetemi docens, Eötvös Loránd T. E.: www.oszk.hu/kiadvany/iras/iras_1/11sgy.html); A könyv 2010-ben: A könyvkereskedelem fejlődési trendjei. Az interneten elérhető, 160 oldalas tanulmány. (Book 2010. Development trends in the book trade. E. L. Saarinen–J. Joensuu–R. Koskimaa.)

AZ ÍROTT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MEGŐRZÉSE

A könyvek digitalizálása

A digitalizálás (*Digitization*) bármely szöveges vagy képi tartalomnak a számítógép segítségével 0 és 1 bináris számjegyek sorozatává történő átalakítási folyamata. A művelet fő célkitűzése az emberiség írásos, intellektuális, kulturális örökségének megőrzése – az információs forradalom következtében *globális faluvá* törpült földgolyón – mindenki számára a gyors és egyszerű hozzáférés biztosítása.

A könyv széles körű digitalizálása 1988-tól indult meg. A digitális korszak meghatározó szereplői, a hagyományos könyvkiadók, -kereskedők, a szerzők és a jogvédők lázas munkába kezdtek, konzorciumokat alapítanak, szabványosítanak, felvásárolják egymást, és versengenek, hogy az új könyvpiac minél nagyobb szeletét időben megkaparinthassák maguknak, kiszorítva másokat az új lehetőségekből.

Elektronikus könyvet többféle módon lehet előállítani:

- ◆ meglévő könyvek tartalmának elektronikus formára történő „betű szerinti” átírásával, azaz könyvtárazatok létrehozásával, vagy a szkennelést követő digitalizálással, illetve a tartalom digitális forma követelményeinek megfelelő átalakításával (konverziójával);
- ◆ kifejezetten digitális célokra létrehozott új művek megírásával, amelyhez „*elektronikus szerzők*”-re van szükség;
- ◆ meglévő vagy új művek vegyes (nyomtatott papírformátumú és digitális, online, PDF) formátumú egyidejű kiadásával. Ez azonban jelentős anyagi többletterhet és árnövekedést jelent!

Az új műfajú, könyvszerű digitális művek intellektuális és marketingproblémákat vetnek fel a tartalomvédelem, a művek megőrzése, folyamatos frissítése stb. terén.

A digitáliskönyv-tartalomhoz valamely hálózatra kötött számítógépeken internet vagy digitális tömegtár (CD-ROM, DVD) segítségével juthat hozzá az olvasó, megvásárlás, előfizetés, elektronikus kölcsönzés, másolás, sokszorosítás révén.

Az új könyvtechnika várhatóan ma még nem létező, új írásos-irodalmi digitális műfajokat és megjelenési formákat is létrehoz.

Tisztázódik majd, hogy kinek a dolga a digitalizálás, ki dönt a megjelenési formátum kérdésében és ki, hogyan „gyártja” az elektronikus könyveket. Valószínűleg emiatt jelentősen megváltoznak a mai kiadó/szerző erőviszonyok is, és az elektronikus kiadásra szakosodott *online-kiadók* erőteljes konkurensei lesznek a csak hagyományos, papírkönyvkiadással foglalkozó *offline kiadóknak*.

[Olvasnivalók: Negroponte, B.: *A digitális létezés* (Typotex Bp. 2002); **Digitalizálás: linkgyűjtemény:** <http://digitalizalas.lap.hu.>]

Az elektronikus/digitális könyv (eKönyv, ekönyv/eBook, ebook/Digibook)

Az elektronikus könyv (digitális könyv) hamarosan nálunk is napjaink részévé válik. Az új típusú, könyvszerű termék fogalmának meghatározása – a termék és az olvasásához szükséges eszközök folyamatban lévő fejlesztései miatt – nem végleges. Néhány közelítő definíció a különféle internetes források alapján, tömörítve a következő:

- ♦ korábbi eredetű – főként már nem szerzői jogvédett – irodalmi művek szó szerinti/betű szerinti változatát vagy digitális konverzióját, illetve új digitális irodalmi műveket tartalmazó, hordozható, papírmentes, könyvszerű termék vagy könyvtárazat;
- ♦ digitális tömegtárakon (CD-ROM, DVD, mágneslemez stb.) megőrizhető, elektronikus raktárban, könyvtárban tárolható, hálózaton továbbítható, terjeszthető, elérhető, kölcsönözhető, előfizethető, lapozható oldalakból álló vagy görgethető tartalmú, megfelelő eszköz segítségével a tallózás, navigálás, keresés lehetőségét biztosító, ritka esetekben kinyomtatható tartós digitális adattár;
- ♦ jelenthet még hardverberendezést, elektroni-

kuskönyv-olvasó gépet, eszközt, berendezést is (pl. a *RocketBook*, *Softbook*, *Franklin e-bookman* stb.).

Az elektronikus könyv jellemzői:

- ♦ számítógép, DVD, CD-ROM vagy más információrögzítő eszköz segítségével tárolható;
- ♦ olvasásához valamely hardver és szoftver kombinációjára (személyi számítógépre, egyszerű terminálra, web-böngészőre, elektronikuskönyv-olvasó gépre/berendezésre stb.) van szükség;
- ♦ az elektronikus könyvekben alkalmazott fájlformátumok leírása és a kapcsolatos szakirodalom a www.google.hu internetes keresőprogram maszkjába beírt *ebook olvasószoftverek*, az elektronikuskönyv-olvasó berendezés típusok leírásai pedig ugyanott, az *elektronikus könyv-olvasók* beírásával érhető el;
- ♦ az ebook-tartalom oldalnagyságát az elektronikuskönyv-olvasó berendezés monitormérete határozza meg;
- ♦ a tartalom lehet zárt, nem megváltoztatható, nem átszerkeszthető és nem menthető (esetleg a *mentés másként* módon segítségével);
- ♦ tartalmának továbbítása digitális hálózaton (pl. internet) lehetséges.

Az elektronikus könyv elterjedésének várható kihatásai:

- ♦ forradalmasíthatja az olvasást: könnyen elérhetővé teszi az információt és szállíthatóvá a tudást;
- ♦ csökkentheti a papírkönyvforgalmat;
- ♦ újrendezheti a könyvkiadás forgalmi, ár- és egyéb gazdasági viszonyait, a kiadók közötti és a kiadó–szerzői erőviszonyokat, a szerzőnek az értékesítést követő honoráriumfizetés ellentmondásait;
- ♦ kiküszöböli a szállítási költségeket és a visszavásárlást;
- ♦ lehetőséget biztosít a kívánt példányszámban az akár azonnali eljuttatásra, a (*Book On Demand*) típusú igénykielégítésre;
- ♦ a papírkönyv árának feléért kapható, egyszerűbb és gyorsabb a terjesztése, nem igényel raktárterületet, szállítást, és nincs visszáruevényes sem.

[Olvasnivalók: **Irodalom, szöveg, információ: Könyv a G2 galaxisban, avagy az ebook helyzete és kilátásai** (Pálfi Norbert, <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/vitaforum/palfi.html>); Ugyanott, p 27–34: **Az ebook**

paradigma és a hatalom kérdései: Az elektronikus könyv piaci helyzete: ebook kiadók, kereskedők, könyvtárak, ár, marketing és ingyenes könyv a világhálón; Információk, kérdések és válaszok az elektronikus könyvvel kapcsolatban: www.ebookforum.com és: inquire@ebook.com; Egy elektronikus regény: www.ryman-novel.com; Az elektronikus könyv – egy felhasználó kívánságlistája (The Electronic Book – A users wishlist: <http://luna.co.uk>.)]

Az elektronikuskönyv-olvasó berendezések **[Electronic Reading Devices; Electronic Book (ebook) Reading Devices]**

A digitalizálással létrehozott, kézbe nem vehető digitális/elektronikus könyv (*eKönyv, ekönyv, eBook*, illetve *ebook*, kiejtése: *í-búk*) kizárólag digitálisan elérhető *virtuális tartalmát* csak olyan láttató, közvetítő, megjelenítő eszköz (képernyő, monitor, elektronikuskönyv-olvasó gép) és szoftverek segítségével lehet megismerni, felhasználni, amely a digitálisan tárolt információkat olvasható formára dekódolja. Ez billentyűzet nélküli, könnyű (egy nagyobb keménykötésű könyv súlyú), hordozható elektronikus fogyasztói eszköz, jó minőségű, 72 képpontnál nagyobb felbontású, lapos LCD képernyővel. A minőségi illusztrációk megjelenítéséhez és a kényelmes olvasáshoz azonban minimálisan 200–300 dpi felbontásra van szükség.

Hátrány, hogy a képernyőről történő olvasás hosszabb művek esetében kényelmetlen, megfelelő hely és világítás hiányában gátolt, ezért a tartalom kinyomatását teheti szükségessé. Az új technika a számítástechnikai alapismeretekkel nem rendelkező (*digitális analfabéta*) számára hátrányt jelenthet. Az új típusú olvasásmód elsajátításához ugyanis – a technikai eszközökön kívül – új (műszaki és tartalomkezelési) ismeretek elsajátítására is szükség van!

A digitális könyvnek az olvasóba történő letöltése történhet személyi számítógépen tárolt, oda letöltött fájlokból, telefonvonal és modem segítségével közvetlenül a könyvkereskedőtől, vagy *Ethernet* kártyával közvetlenül az internetről. A letölthető állományok vitathatatlan előnye, hogy tartalmuk frissebb lehet, mint a papírkönyveké!

Egy primitív, olcsó eszköz tíz-húsz darab, egy jó minőségű elektronikus könyvolvasó berendezés több száz könyv tartalmának a rögzítésére al-

kalmas, a nagyobb teljesítményű, akár tonnányi könyvét is tárolni képes.

Szinte minden jelentősebb elektronikai világ-cég kifejlesztett elektronikuskönyv-olvasó berendezést. Ennek megfelelően többféle típussal találkozhatunk. (Lásd a www.google.hu internetes keresőprogram keresőmaszkjába, az *ebook olvasóberendezések* kulcsszó beírásával.) Ezek a gépek nemcsak könyv, hanem újságok, folyóiratok olvasására is alkalmasak. Széles körű elterjesztésükkel jelentős papír-, festék-, nyomtatási és hulladék-költség takarítható meg, érdemleges hulladék-csökkentési és környezetkímélési eredménnyel. A munkaerő-piaci következmények ma még beláthatatlanok.

A gyártók eltérő piaci céljainak és versenystratégiájának megfelelően nem minden könyv olvasható bármely olvasóberendezéssel.

Az elektronikuskönyv-olvasó berendezések (pl. a *Cytale, Digitális TV /DTV/, Franklyn EbookMan, Gemstar, goReader, Lectrice, Librius, Rocket eBook, SoftBook, Xlibris* és a különféle *tenyer-* vagy *zeb-PC* gyártmányok stb.) és az általuk alkalmazott szoftvertípusok [pl. az *Adobe Acrobat eBook Reader, Docable, Glassbook Reader* (üveggöngy-olvasó), *Microsoft (MS) Reader* stb.) műszaki információi és az új szakcikkek a www.google.hu internetes keresőprogram segítségével naprakészen nyomon követhetőek. Ezért és a folyamatos, gyors változások miatt lapunkban részletes ismeretűkre nincs szükség. Szoftver esetében – többek között – olyan kívánalmak is előtérbe kerülhetnek, mint az, hogy a digitáliskönyv-tartalom megtekintésén kívül tegye lehetővé a betűtípus-megválasztást, a keresést, a navigálást, a könyvjelző- és jegyzetbeszúrást, az aláhúzást, a szótárazást, vagy ha kell az összefirkálást, elmentést és a nyomtatást, mint pl. a fentebb említett *MS Reader*.

A felhasználó szempontjából a szoftvernek döntő szerepe van. Az elektronikuskönyv-olvasó berendezésekhez társulón kaphatóak olyan olvasóprogramok (*Reader Programs*) is, amelyek könnyítik a képernyőn történő olvasást.

A piac szereplői között a dollármilliárdokat sejtető új típusú lehetőségek megszerzéséért kíméletlen harc folyik. Gátolják egymás törekvéseit, terjeszkedését, és igyekeznek felvásárolni a konkurens vállalatokat. Ezért a lehetőségek – a globalizációs törekvésekkel összhangban – egyre kisebb számú és egyre nagyobb piaci potenciállal rendelkező cégek kezében összpontosulnak.

[Olvasnivalók: Adobe és az elektronikus könyvek. Új fejezet a kiadásban (Adobe and ebooks. Turning a new page in publishing: www.adobe.com); Az Adobe PDF formátuma. Szabvány a jövő könyvkiadó iparának (www.purepdf.com); Microsoft könyvolvasó (MS Reader): www.microsoft.com); Az ebook kifejlesztése a kiadói szabványoknak megfelelően (www.futureprint.kent.edu); A kódextől a képernyőig: az frott szó röp-pályája (Chartler, Roger. BUKSZ, 1994, p 305–311.); Multimédia. Bevezetés és alapok (Bp. Springer Hungarica, 1995); Könyv-e az elektronikus könyv? (www.sg.hu/cikkek/15705); e-disztribúciós rendszer a könyvpiacra (http://hirek.prim.hu/cikk_print/11059); eBook 2010: Nemzetközi tanulmány az elektronikus könyv-forgalom jövőjéről (www.frankfurt-book-fair.com/en/).]

Új, könyvszerű, papírkönyv-helyettesítő megoldások

A műszaki fejlődés következtében a könyvpiacra – a fentebb tárgyalt papír nélküli, elektronikus könyvön és a digitális tömegtárakon (CD-ROM, DVD, mágneslemez) kívül – számos egyéb új, könyvszerű, papírkönyv-helyettesítő digitális tartalomhordozó terméktípus, illetve megoldás is megjelent. Ezek – várhatóan – gyökeresen megváltoztatják majd az olvasási szokásokat és az olvasói magatartást.

- ◆ **Audio Book, Talking Book.** Beszélő, hangos könyv az analfabéták, gyengén látók, vakok, kényelemszeretők és elfoglaltak (gépkocsivezetők, háziasszonyok a konyhai munka közben, fürdőszobában tevékenykedők) részére (www.amazon.com; www.audiobookcollection.com; www.talkingbook.co.uk).
- ◆ **BrailleBook és BrailleMonitor.** Gyengén látók és vakok részére, letapogatással olvasható, könyvszerű, illetve monitormegoldások. Az olvasógép egy hordozható számítógépből és egy fordítóból áll, amely képes bármilyen digitális dokumentumot, e-mailt, könyvet vagy bármilyen szövegfájlt Braille-írásban újraírni. A készülék a világhálón is működik.
- ◆ **Digitális tömegtárak** a célnak megfelelő magas tárolókapacitással (CD-ROM, DVD, hajlékony mágneslemez stb.), amelyeket – esetleg – papírkönyv mellékleteként is forgalomba hoznak.
- ◆ **Firebook:** Internetről is megszerezhető digitális-könyv- és folyóirat-tartalmak, zene és animáció lehetőségével. Kitűnő képkezeltési technika (www.firebook.net).

- ◆ **Elektronikus papír.** Új típusú, olcsó, vékony, könnyű, hajlékony, papírszerű réteg, amely tv- és személyi számítógép monitorként használható, és az internetről fogadni képes digitális-könyv-tartalmakat.
- ◆ **Az elektronikus festék** transzparens mikrokapszulákat tartalmazó anyag újraírható, mert a villamos erőtér hatására fehérből feketére, illetve visszavált, ezért az előbbihez hasonló célokra használható.
- ◆ **EText.** Elektronikus könyvtartalmak (www.etext.library.adelaide.edu.au; www.etext.org).
- ◆ **NetText, HYBRIDtext** és más interaktív szolgáltatások. A keresztmédia-kiadás (*Cross Media Publishing, CMP*) technológia egyik eredménye. Internet segítségével beszerezhető, frissíthető, nem másolható, digitáliskönyv-, folyóirat- vagy magazintartalom-közvetítő. Kiemelten alkalmas ún. *edutainment* (szórakoztatva oktató, szakképző) és *infotainment* (szórakoztatva tájékoztató) szöveges, mono és háromdimenziós képes/grafikus/animációs tartalmak közvetítésére.
- ◆ **CyberText.** Programozható elektronikus könyvtartalom.
- ◆ És végül, de nem utolsósorban, ide sorolható a már nálunk is megjelent **digitális televízió (DTV)**, amelynek kétoldalú internetes kapcsolatot biztosító interaktív változata alkalmas digitális könyvtartalmak fogadására és akár csoportos olvasást biztosító közvetítésre.

[Olvasnivalók: A Dai Nippon hőtermikus/elektromos újraírható digitális papírja; Az Internet kora: az európai nyomtatott sajtó fenyegetése vagy lehetősége; Átjárható rendszerek az ebookok számára (mindhárom elérhetősége: www.futureprint.kent.edu); Elektronikus könyv 2000. Az olvasás alaptételeinek megváltozása: (Electronic Book 2000: <http://itl.nist.gov/div895/ebook2000>); Elektronikus könyvek vakoknak: (www.braillewithoutborders.org; www.sg.hu/cikkek/12833).]

HAZAI KÖNYVPIACI TÜKÖRKÉP

Cikkünk főként az európai uniós tagállamok könyvpiacainak adataira, a folyamatokat befolyásoló műszaki, technológiai és társadalmi trendekre támaszkodva vizsgálja a címben megfogalmazott témakört. Ez a fejezet azonban kizárólag a hazai viszonyokat tekinti át a rendszer-váltást közvetlenül megelőző évektől kezdődően. Az interneten bármely uniós tagország részletes

könyvpiaci adatai magyar nyelven is hozzáférhetőek. (Például a www.google.hu internetes keresőprogramba írt *könyvpiacok*, *nemzetközi könyvpiacok* – angolul *bookmarkets*, *international bookmarkets* – vagy konkrétan: *német könyvpiac* kulcsszóval.) Olyan uniós tagországok könyvpiaci forgalma számunkra azonban semmit nem mond, ahol 8–13-szor magasabb keresetű a lakosság, és alacsonyabb a könyvpiacot sújtó áfa! A terjesztési technikákon, részletes könyvforgalmi adatokon kívül ezek az információk – többek között – a különböző néprétegek olvasói szokásainak változásait, az egy lakosra eső könyvfogyasztás adatait is tartalmazták. [Összehasonlításképpen: például Németországban 110 €/fő/év (= 28 600 Ft), Magyarországon 23 €/fő/év (= 5980 Ft/fő).]

Egy másik adat: 2004-ben az összes hazai kiadó 58,2 milliárd forintot forgalmat bonyolított le, ami a 2003-as 56,8 milliárdhoz képest kettő százalékos növekedést jelent, amiben természetesen az infláció is szerepet játszott! Ezen belül az importkönyvek forgalma négy milliárd forintot tett ki.

Látszólag tehát hazánkban minden a legnagyobb rendben van. Ugyanakkor a KSH más adatai szerint Magyarországon minden lakosra 8,7 újonnan megjelent és eladott könyv jut. Viszont a tíz évvel korábbiakhoz képest 17 százalékkal kevesebb könyvet publikálnak, átlagos példányszámuk harmadával kevesebb.

(A könyvpiaci forgalom és a könyvféleségek százalékos megoszlása – a példányszámok alakulását is beleértve – teljes részletességgel megtalálható a <http://hvg.hu/gazdasag/20050218/konyvpiac2004.aspx>; www.reggel.hu/index.php?apps; <http://epa.oszk.hu/00000/00006/00127/> és a www.ujkonyvpiac.hu/cikkek.asp?id=1019 internetes portálokon.)

Visszatérve a múltra: a rendszerváltást megelőző 1989-es esztendőben Magyarországon 120 millió könyvpéldány jelent meg, 1990-ben 92 millió, 1995-ben 45 millió, 1996-ban pedig már csak 43 millió darab. 1991-ben a hazai bolthálózatnak a kétharmada tönkrement.

Ha hinni lehet a vonatkozó szakirodalomnak, a hazai kiadók és könyvterjesztők (is) súlyos tőkehiánnyal küzdenek. Az állami szponzorálás az összes árbevételhez viszonyítva jelentéktelen. Több irodalmi forrás megítélése szerint a hazai irodalmi kultúra várhatóan a társadalom permévidékére szorul.

Kolosi Tamás szociológus szerint, hazánkban a könyvhelyzetet a következő tényezők határozzák meg:

- ◆ a könyvfogyasztás nem létszükséglet;
- ◆ a könyvek jelentős része a jelenlegi magyarországi viszonyok között nem értékesíthető önmagában nyereségesen;
- ◆ a könyv nem áfa-mentes;
- ◆ a véleményformáló rétegek a könyvet ma még túlértékelik;
- ◆ önálló könyves kamara felállítására nem volt lehetőség.

[Megjegyzés: Az EU többi tagországában az átlagos adókulcs 6,2 százalékos, Lengyelországban 0%; Csehországban 4%, Szlovéniában 5%, Szlovákiában 6% az áfa. Nálunk 5%, de rövidesen 10%-ra emelkedik. (A tankönyvek áfa-mentességét is megszüntették.)]

A könyvek árát a kiadók határozzák meg, ám a kereskedők által alkalmazott kiskereskedelmi árrés eléri a 32-34 százalékot, amit az egyes nagyobb terjesztők akár 50 százalékkal is feltornáznak. Egy „átlagos” könyv bolti árából negyven százalékot kap a kereskedő, harmincat a nyomda, 13-at a költségvetés, a fennmaradó összegből a kiadó költsége tíz százalék, a busásnak nem nevezhető profitja pedig hét százalék. Ebből az összegből kiadói marketingre, hatástanulmányokra nem jut! A könyvpiaci marketingtevékenység a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a feladata.

A rendszerváltáskor nemcsak a cenzúrázó hatalom omlott össze, hanem a könyvkultúra biztonságát garantáló támogatási rendszer is. Így rövid átmeneti fellendülés után – a korábbi hazai könyvpiac összeomlott. A könyvesboltok telve vannak a pazar képekkel gazdagon illusztrált, ennek megfelelően exkluzív árú külföldi könyvekkel. A kisebbségben lévő hazai könyvpiar ezek nem versenyképes.

Időközben a rendszerváltás vesztese, a vásárlóközönség is elszegényedett. Egy angol–magyar általános + műszaki szótár négy kötete hatvanezer forintért sokak számára megfizethetetlen! Nagy a családok tankönyvterhe is. A hazai könyvpiac radikális beszűkülésének ez a legfőbb magyarázata!

Az olvasási kedv csökkenése ma sem állt meg. Továbbra is gond az olvasók megtalálása. Erre a célra egyre jobban beválnak az interneten elérhető elektronikus piacterek. A Gutenberg-galaxis hazai polgárai számára a könyvolvasást a televízió és az egyre terjedő internet igyekszik pótolni.

[Olvasnivalók: A hazai könyvpiac (www.google.com); KSH-adatok 2004–2005 (www.ksh.hu); A magyar könyv-
ipar a konszolidáció útján ([www.infopoly.info/cikk/
konyv.html](http://www.infopoly.info/cikk/konyv.html)); Az új demokrácia állatorvosi lova (Pomogács Béla: www.google.hu); Nemlétező könyvmarketing
helyett ([http://hvg.hu/kultura/20050205akonyvutoelet
ekukorelly.aspx](http://hvg.hu/kultura/20050205akonyvutoelet_ekukorelly.aspx)); Logisztika a könyvpiacon ([www.
magyar.kozlekedes.hu/](http://www.magyar.kozlekedes.hu/)); A könyvpiac változásai Ma-
gyarországon (1985–1994). Lőrincz Judit. (KSH gépi
adatfeldolgozás: Könyvkiadás, tudományos és szak-
könyvek, periodikák: www.ki.oszk.hu/kf/.)]

A KÖNYV ÉS A JOG

Az interneten fénysebességgel utazó információ globális piacot hozott létre, veszélyeztetve a korábban kialakult könyvpiaci üzleti gyakorlatot. A jogi és műszaki eszközökkel nehezen kezelhető digitális környezet a szerzői jogok megsértésének, az ingyenes másolás és a másolatok világméretű értékesítésének lehetőségét biztosítja. A tartalomszolgáltatók minden eszközt felhasználnak az új technológia alkalmazásának gátlására, az azokat használók elleni fellépésre, a digitális könyv-olvasók használatának ellenőrzésére. A digitális jogkezelés, DJK (angolul *Digital Right Management*, DRM) egyelőre törvényileg rendezetlen. A Szerzői jog és a készülő Internetjog sok mindenre választ adhat. Ha a jogszabályok majd előírják meghatározott könyvolvasó-eszközök használatát, akkor valamivel áttekinthetőbb lesz a helyzet.

[Ajánlott olvasnivalók: E. L. Saarine–J. Joensun–R. Koskimaa: Szerzői jog 2010. Copyright 2010. Development trends in the book trade (160 oldalas tanulmány); A szerzői jog és a digitális jogosultságkezelés az információs társadalomban. A könyv és az internetjog. A tartalomvédelem jogi és műszaki eszközei (mind-egyik elérhető a www.google.hu internetes keresőprogrammal); A digitális jogkezelés (DJK) műszaki és jogi eszközei: Magyar Grafika 2005/2.)]

A KÖNYV A VILÁGHÁLÓN

- ◆ **Az internetes könyvpiac:** www.fokuszonline.hu internetes könyvárúháza
- ◆ **A magyarországi összes könyvnyomtató, könyvkiadó, könyvterjesztő és könyvadatbázis részletes, frissített címjegyzéke:** www.kfki.hu/librari/magyk1.html; Index könyvadatbázis: www.adata.hu/_Kozosségi_Adattar/DOKUMENT.nsf/

- ◆ **Könyv- és szakkönyvkereső (szerző, cím és egyéb kritériumok alapján, új vagy antikvár könyvekhez):** <http://mek.oszk.hu/html/konyvkereso.phtml>.

Hazai hagyományos és elektronikus könyvtárak. Elérhetőségi adatok és hazai könyvtári forgalmi jellemzők:

- ◆ **Magyar könyvtárak katalógusa:** www.kozelkat.hu
- ◆ **Hangos Könyvtár, A Somogyi-könyvtár szolgáltatása:** www.sk-szeged.hu
- ◆ **Elektronikus könyvkiadók:** Digital Future: www.e-kiado.hu, www.mek.iif.hu; www.aut.bmf.hu/konya/linkek.htm; Akadémiai Kiadó: www.akkrt.hu; Distance English Personal: www.matavnet.hu; HP e-Book tár: www.hpe-book.hu; Jelenkor Kiadó: www.jelenkor.com; Kossuth Kiadó: www.kossuth.hu; Mekka: www.mekka.hu; UHU.hu : www.uhu.hu.

Megjegyzés: Az elektronikus könyveket tároló elektronikus könyvtár nem tévesztendő össze a fizikai valóságban létező könyvtárak világhálós (online) megjelenésével!

- ◆ **Elektronikus könyvtárak címjegyzéke:** <http://netezz.red-one.hu/index.php?oldal/>
- ◆ **A Magyar Elektronikus Könyvtár, MEK:** www.mek.hu; <http://mek.iif.hu>; <http://mek.oszk.hu>
- ◆ **Világkönyvtár:** <http://mek.oszk.hu/html/virtualis.html>
- ◆ **Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár:** www.neumann-haz.hu; Katalógusa százezer dokumentummal: www.webkat.hu
- ◆ **Elektronikus Periodika Archívum:** <http://epa.oszk.hu>
- ◆ **Elektronikus kölcsönzés (Átmenetileg szünetelő szolgáltatás!):** www.http://bibl.u-szeged.hu
- ◆ **A Gutenberg Projekt honlapja:** www.gutenberg.org
- ◆ **Nemzeti Digitális Adattár:** www.nda.hu
- ◆ **Folyóiratok a könyvről, könyvpiacról:** www.ujkonyvpiac.hu; www.kontexus.hu; www.adatnet.hu/mkke/; www.antropos.hu; www.typotex.hu; www.tatta.fw.hu
- ◆ A globális, az EU, a nemzetközi és a regionális könyvszabványok: Magyar: www.mszt.hu; EU (MSZ/ISO/EN): www.mszt.hu/standardresearch/ics_def.asp; ISO: www.iso.com; Német regionális (DIN): www.din.com; Könyvszabványok általában, a világhálón: www.google.com (kulcsszó: *bookstandards*).